

MINERVA

SZERKESZTI
THIENEMANN TIVADAR



TARTALOM

C. H. BECKER volt porosz kultuszminiszter: Nemzeti öntudat és nemzetközi megértés.

FARKAS GYULA: Táj- és nemzedékszemplélet a magyar irodalomban.

BALOGH JÓZSEF: Szent István politikai testamentuma.

KARDOS TIBOR: A laikus mozgalom magyar bibliája.

KRITIKAI SZEMLE: Ravasz László: A lélek embere.

Nagy József.

TUDOMÁNYOS IRODALOM.

BUDAPEST, 1931
EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS
RÉNYI KÁROLY BIZOMÁNYA
IV., Kossuth Lajos-utca 2.

Ára 5 pengő.

MINERVA

SZERKESZTI

THIENEMANN TIVADAR



*Munkatársammal.
Alta casa mia Gibba.
Tilov.*

X. ÉVFOLYAM
AZ I—X. KÖTET NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓJÁVAL

1931

magyar forradalmi
A LAIKUS MOZGALOM MAGYAR BIBLIÁJA. *és*

a magyar reneszánsz lemmorad
A LEGRÉGIBB (MAGYAR BIBLIAFORDÍTÁS eredete sokat vitatott, ma is izgató kérdés. „A kérdés meg van bolygatva, határozottabban ezidő szerint nem tudunk mondani” — írja Horváth János A magyar irodalmi műveltség kezdetéről szóló munkájában. Kutatóink többsége amellett van, hogy a fordítás huszita eredetű. Azonban máig sem tudjuk, hogy szükségük volt-e a magyar huszitáknak ilyen fordításra? Olvastak-e egyáltalán bibliát? Meglevő fordítást használtak-e vagy ők fordították le a bibliát? Milyen hatással voltak a magyar szellemi életre? Intern magyar irodalmi jelenség-e a bibliafordítás avagy pedig egyetemes vallásos mozgalom magyar terméke?¹ A Délvidék, mely a vallási reformmozgalmak színtere volt, egyúttal magába foglalta akkori szellemi életünk fókuszát: a pécsi humanista egyetemet is. Délvidékről származtak a magyar humanizmus legnagyobbjai: Vitéz János és Janus Pannonius. Ebben a vallási viharzónában zajlott le az Anjouk uralomra jutásától a 15. század közepéig: *hatalmas kódeksés* ferences misszó, valdens és huszita mozgalom. Egyik a másiknak nyitott utat, végül a huszita izgatásra meginduló szociális forradalom (1437.) fölírta a nemzet egészét. Innen terjedt el az egész országban az obszervans-ferences rend, *miután a szociális-huszita mozgalmat legyűrte* és a hatalmasan felcsapó vallásos érdeklődést levezette a ferences harmadrendbe. Innen származik a legnagyobb ferences szónok: Temesvári Pellbárt; alsódrávamenti származású Laskói Ozsvát és állítólag idevaló szerzetes írta a szerzetesi irodalom két nagy kincsét: a Jordánszky-kódexet és az Érdy-kódexet is.

Lagitarióra
*Fmelynek leadatai-
el karitak
og*
Ennek az országrésznek szellemi életét, melyről olyan keveset tudunk, megvilágosítja előttünk Márkai Szent Jakabnak (Jacobus de Marchia) a magyar husziták inkvizitorának riportszerűen izgalmas emlékirata, melyet a

¹ V. ö. K. Burdach: Die nationale Aneignung der Bibel und die Anfänge der germanischen Philologie. Halle. 1924. 14—48. ll. — Thienemann T.: Irodalomtörténeti alapfogalmak. II. kiad. Pécs, 1931. 156. l.

vatikáni kéziratár 7307 sz. kódexében találtam meg.^{1a} A jelentés hatvannyolc pontból áll², melyből negyvennégy mindeddig kiadatlan volt, az egész pedig földolgozatlan.

A délvideki laikus mozgalom.

és ferences misszió
 A patarének³ Missziós küzdelem.

A magyar délvideken a ferencesek és a patarének küzdelmével indul meg a laikusok vallásos mozgalma.

A patarének folytatták a manicheusok eretnységét. Ez keletről terjedt nyugat felé és végigvonult a Földközi-tenger északi mellékén. Európai fészke Bulgária volt, ahonnan Észak-Olaszországba, Boszniába, Dél-Franciaországba terjedt át. Nyugaton katharoknak nevezték leszármazottait, de bennünket a katharok keleti testvérei, a boszniai patarének érdekelték.³

Az egyház már régen kiépítette a patarének ellen védelmi és missziós szervezetét. A térítésnek nem sok sikere volt. Hiába cserélték ki a 13. század végén a dominikánusokat ferencesekkel, csak a kolostorok körül keletkeztek hívő szigetek, de azokat is nehézségek árán sikerült megtartani.⁴ A sikertelenséget főleg az okozta, hogy a patarén vallás összeolvadt a nemzeti érzéssel.⁵ Bosznia politikailag a magyar királyok fönhatósága alá tartozott, ezért viselték uralkodóink annyira szívükön a bosnyák nemzeti eretnység kiírtását, ezért támogatták olyan erőteljesen az obszervans

^{1a} Vat. Lat. 7307. cod. cart. sac. XV. Fr. Jacobi de Marchia ord. min. Dialogus contra fraticellos. — Fol. XXI. Eiusdem: „Isti sunt articuli quos reperi et extirpavi cooperante domino in regno hungarorum sciculorum et transilvanorum.“ Incip: I. Omnes tenentur communicare etc... Expl. Ego Frater Jacobus de Marchia ordinis min. minimus servus ac orator vester. Finis. (Függelékben közlöm.)

² Döllinger a codex-szám megjelölése nélkül kiadott belőle 24 pontot Beiträge zur Sektengesch. d. Mittelalters c. művének II. kötetében, ahol főleg valdensekre és katharokra vonatkozó dokumentumokat közöl.

³ Az új manicheusok történetét és hitelveit aprólékosan kifejti: J. Döllinger: Beiträge zur Sektengesch. d. Mittelalters. München. 1896. I. Bd. Kitűnő magyar munka a keleti katharokra vonatkozólag Hodinka A. műve: „Egyházunk küzdelme a boszniai bogumil eretnekekkel“, mely a viszonyokat IV. Béla haláláig tárgyalja.

⁴ Döllinger: i. m. 247, 248. lk.

⁵ Hodinka: i. m. 113. l.

V Valószínűleg katonák, azaz pataré-
zek voltak a Barbarossa Fűzfő Cservelésénél
Külön (1162) Délmagyarországra telepítve
Francia villa alatt ⁵⁴ Károly Tíbor

ferenceseket térítő munkájukban. Nagy erőfeszítésre volt szükség e térítő munkában, mert a patarénok tanítása behatolt a magyar-szláv lakosságú délvidékre. Maróth körül a Száva mellékén a 12. század közepe óta együtt éltek patarénok és katolikusok. Ezek nemzetiségük szerint magyarok és elmagyarosodott ismaeliták voltak.⁶

IV. Béla idejében a patarén eretnekség új erőre kapott: Bosznia elszakadt. Az eretnek tanok főleg a pécsi püspökség szlávjai, de magyarjai között is elterjedtek, a pécsi püspök maga is patarén lett.⁷ Sőt Ujlak környékén egész 1460-ig fönntartották magukat.⁸ Ez vezette IV. Bélát arra, hogy be-telepítse hazánkba a bosnyák obszervansokat, akiket első kolostorukról „cseri” barátoknak neveztek. Természetesen magyar vidékre magyar „cseri” barátot helyeztek. A magyarországi obszervans kolostorok különben is a boszniai vikárius hatalma alatt állottak. A cseri barátok a határon egész vonalat állítottak kolostorokból, a vegyes vallású vidékekre pedig odaállították őrszemeiket. Az eretnekek térítése, a megtértek és a katolikusok gondos őrzése visszahatott az egyházra: már korán laikus szellemet teremtett, amely első-sorban a laikusoknak a bibliához való jogát követelte. IV. Ince megengedte a segni-i püspöknek, hogy a szláv nyelvet, mint egyházi nyelvet használhassa.⁹ Engedélye bizonyára hatással volt a missziós területbe eső magyar délvidékre is. A pápák privilégiumaikban megengedték az obszervansoknak, hogy fesztelenül érintkezhessenek a néppel, résztvehessenek ünnepeiken, beszélgethessenek velük, hogy korlátlanul és szabadon hirdethessék Isten igéjét.¹⁰ Szerzeteseink a patarénok egyházelleni gyűlöletét tanítással, fölvilágosítással igyekeztek ellensúlyozni. Munkájukat megkönnyítette, hogy életeszményük sokban azonos volt a patarénokéval, ^{ezzel} ~~egyek~~ voltak az aszkézisben, testvériességben, szegénységben és alázatosságban.

A cseri barátoknál szabály volt, hogy könyveik haláluk

⁶ Koller: Historia Episcopatus Quinqueeccles. Tom. III. p. 314.

⁷ Hodinka: i. m. 111. l.

⁸ Koller: i. m. Tom. III. p. 316.

⁹ 1248-ban. Hodinka: i. m. 113. l.

¹⁰ Wadding: Ann. Minorum. Tom. X. p. 352.

az evangé-
liumok.

I némi-
leg

esetén állomáshelyükön maradjanak.¹¹ E szegény barátoknál nagy kincsnek számított egy-egy breviárium is. A patarénok hamis legendáit csak a szentírás szövegével lehetett eloszlatni. A szerzetesnek szánt megtérteket aztán a magyar konventi iskolákba küldték.¹² A ferencesek hatása akkor kezd sokszorozódni, amikor Nagy Lajos világhatalmi terveibe beleilleszti Bosznia és Bulgária lelki meghódítását is. Kétezer szerzetest kér Bulgária megtérítésére,¹³ s, mikor egyetemet állít, nemcsak azért helyezi ezt Dél-Magyarországba, Pécsre, mert bizalmasa, a humanista Vilmos kancellár éppen pécsi püspök volt, hanem azért is, hogy jobban magához vonzza az eretnek területek tanulmányzó ifjúságát. Nagy Lajos hitt abban, hogy az igazi tudás elveszi a szekták erejét. Utódaiban már nem volt elég lendület arra, hogy munkáját folytassák, noha maga az egyház és egyes főuraink nem hanyagolták el a térítést.¹⁴ A kolostorok száma egyre növekedett, de a térítők felekben egyre hanyatlottak. Elhagyták kolostoraikat, elgyűltek a nép közé, más részüik pedig főurak házában tanyáztak: egészben véve elvilágiasodtak.¹⁵

A hanyatláshoz hozzájárult a patarénok hatalmas előretörése a 14. század végén és a 15. század első felében. Sorra támadnak a boszniai függetlenségnek harcosai, akik egyszerűsmind pártfogói is a patarénoknak: Tvartko és a zseniális spalatói herceg: Herwoja. Az ő uralma alatt fölvirágzik a patarén egyházi irodalom is. Hval „christianus“ lefordítja a bibliát szláv nyelvre (1404-ben).¹⁶ Pártfogásuk, politikai hatalmuk elősegítette a szomszédos délvidék laikus mozgalmát.

A cseri barátok küzdelme a patarénokkal mély nyomokat hagyott vissza: a szociális gondolat erősödött, a laikusok és egyháziak közötti választófal bomladozott. A ferencesek

¹¹ Eusebius Fermendsin: Acta Bosnae. Zagrabiae, 1892. p. 40.

¹² Acta Bosnae, p. 28, 35.

¹³ Döllinger: I. B. 21.

¹⁴ Acta Bosnae: pp. 99, 104, 114, 118, 120, 124, 126, 134, 136, 137, 139.

¹⁵ I. m. p. 65 (1402-ben). Továbbá: Wadding: i. m. Tom. X. A Magyarországon prédikáló Jacobus de Marchiának kinevezése boszniai vikáriussá és megbízás a tartomány rendbehozására. p. 194. működése és a barátok romlottsága p. 198. olyan erős az ellenzék, hogy Jacobus de Marchia 1434-ben lemond. p. 225.

¹⁶ Hodinka: i. m. 45. l.

Sz, ztos
10-1 pré-
Caldpalk
+ Nagy

kolostorok

felekben
területén
ben

az egyházi élet
~~a vallási élet új típusával ismertették meg a népet, a pappal, aki szolgál a hívőnek. Maguk ugyan elvilágiasodtak de átadták a népnek a laikus vallásosságot.~~ *Valószínűnek látszik, hogy védekezési és térítő eszközül legalább perikópákat fordítottak le vulgáris nyelvre, szlávra és magyarra. A pata-rénok pedig megkönnyítették annak a másik eretnekségnek elterjedését, amellyel annyi közös vonásuk volt: a valden-sekét.*

Valdensesk.

III. Ince föllállította ugyan a „katolikus szegények“ intézményét, de a lyoni szegények mozgalmát már nem lehetett az egyház keretei között megtartani.¹⁸ Valdes a laikusok kezébe nemzeti nyelvű bibliát adott, mely új világot tárt föl előttük. Úgy érezték, közvetlen kapcsolatba jutottak Istennel: fölöslegesnek vélték az egyház közvetítését. Az új élet kánonja az Isten szava (verbum Dei) lett s így érthető fanatikusan ragaszkodásuk a biblia minden betűjéhez. Szó szerint fordították és betű szerint értelmezték a bibliát, annál is inkább, mert nagy tömegükönél hiányzott a kellő tárgyi tudás, történeti érzék, kiműveltség a biblia helyes értelmezéséhez. Tanításuk a 13. század folyamán rendkívüli gyorsasággal terjedt Délfranciaországból kelet felé. Csehországban már a század első felében annyira elhatalmasodnak, hogy a pápa 1245-ben a megbízható magyar püspököket felszólítja a beavatkozásra.¹⁹ Nemcsak Németországot, de Ausztriát is ellepik annyira, hogy itt 1315-ben körülbelül nyolcvanezer valdens él.²⁰ Több német 14–15. századi bibliafordítás tőlük ered.²¹ Üldözésük nehézségekkel járt. Ahol sokan voltak, elűzték az inkvizitort;²² ahol veszélyben forogtak, jó keresztényeknek mutatták magukat. Nem tisztelték a szenteket,

¹⁷ V. ö. A. v. Harnack: Dogmengesch. Tübingen, 1922. S. 374, 378.

¹⁸ J. Hergenröter: Handbuch d. allgemeinen Kirchengeschichte. Sechste Auflage. Freiburg, 1925. II. B. S. 556.

¹⁹ H. Ch. Lea: Gesch. d. Inquisition im Mittelalter. Deutsche Übersetz. Bonn, 1909. II. B. S. 489.

²⁰ Lea: i. m. II. B. S. 453.

²¹ Helga Hajdu: Lesen u. Schreiben im Spätmittelalter. Pécs, 1931. S. 14.

²² Lea: i. m. II. B. S. 454.

szükségtelennek látták a bőjtöt, fölöslegesnek tartották a misét, templomokat, egyházi ruhákat és eszközöket, éneket, orgonát: mégis bőjtöltek vigilián és megülték a szentek ünnepeit, misére jártak, áldoztak, hogy ne is gyanakodhassanak rájuk.²³

Nagyrészt egyszerű iparosok vagy földművesek voltak, azonban akadtak közöttük műveltebb polgárok és szerzetesek is. Vezetőik legfőbb gondja volt, hogy a szentírást a laikusokhoz juttassák. Akit csak lehetett, olvasni tanítottak magán a nemzeti nyelvű biblián. Az írni-olvasni nem tudók beszéd útján tanulták meg a biblia egyes szakaszait. Tanaitkat pedig versbe foglalták,²⁴ hogy az írástudatlanok számára könnyen emlékezetessé legyenek. Bárkinek szabad volt papi teendőket végezni, mint gyóntatni, áldoztatni, Isten ígését magyarázni. Hitüket fanatikusan terjesztették. Az „apostolok” egy-egy tanítványt vettek maguk mellé, avval jártak be országrészeket, városokat, falvakat. Egy-két év múltán működési területüket fölcserélték. A tanítványnak meg kellett fogadni, hogy föltétlenül engedelmessé válik, bárhova küldik: közel, vagy messze, bármilyen országba elmegy.²⁵

A 14. század folyamán magyar földre is kezd áttérjedni a valdens eretnokség a szomszéd országokból, főleg városaink német iparossága útján. Számuk különösen az utolsó két évtizedben sokasodik meg, mert vezetőik a Csehországban, Stájerban és Ausztriában működő inkvizíció elől hozánk menekülnek.²⁶ Ekkor már ezrekre megy a magyar valdensenek száma. Prédikátoraik szétszóródnak az ország minden részébe. Néhány „apostoluknak” és haeresiarchájuknak nevét is tudjuk.²⁷ De rettegett inkvizitoraik, Zwicker Péter

²³ Cod. S. Emmerami Ratisbonensis, X. 5. Saec. XV. Kiad. Döllinger, i. m. II. B. S. 305.

²⁴ L. Hajdú H. i. m. 8—11.

²⁵ Döllinger: i. m. II. B. 368—69.

²⁶ Lea: i. m. II. B. 450—51.

²⁷ De origine, fide et modo examinandi et iudicandi. contra haereticos qui Pauperes de Lugduno vocantur. Cod. Wirceburg. Döllinger: i. m. VI. B. p. 330. „Petrus de Septemcastris Ungariae.” „Jacobus qui iam est Budae in Ungaria;” u. o. II. B. S. 367. „infra scripti comperti sunt rectores pro nunc sectae Waldensium... Simon de Galitz de Ungaria ex artificio sartor. Gottfridus de Ungaria sutor. praedicti nominantur inter eos apostoli, magistri et fratres.”

V (Erdélyi Péter, Budai János, Galitzi Simon, Magyarországi Gottfréd)

és Prágai Márton 1401-ben Magyarországra is utánuk jönnek.²⁸ Ekkor a valdensok Erdély és a Délvidék felé húzódnak. Keresve sem találhattak volna alkalmasabb területet hitük terjesztésére. Már Franciaországban jó viszonyban állottak a katharokkal: egyesítette őket közös gyűlöletük az egyház ellen, közös törekvésük: visszatérés az apostoli kereszténységhez. Kívülállóknak gyakran egynek is vették őket. A patarén-valdens tanításoknak leginkább azok a közös pontjai hatottak a Délvidéken, melyek külsőleg nyilvánultak meg: szegénység, aszkézis, eskünek tilalma és állatölésnek tilalma; a papi teendőket laikusok végzik: elméletben bárki, gyakorlatban főleg a szentírást olvasni tudók. A Pater noster és az áldozás kivételével fölöslegesnek tartják a mise többi részét. Egyformán elvetik az egyház szertartásait: bárhol és bármikor tartanak istentiszteletet egyházi edények és ruhák nélkül. Egyformán az apostolok utódainak tartják magukat és közösen izgatnak az egyház hierarchiája és vagyona ellen.²⁹

A patarén magyarok szintén előkészítették a lelkeket a valdens térítésre. A legegyszerűbb iparosok, „sartores“, „sutores“, „fabri“ voltak a misztikus szekták hordozói és terjesztői.³⁰ Ezek a foglalkozások a céhbeli közösségben szorosan összefoglalták a hazai németeket és a magyarokat. Különösen a kisebb városok (oppida) iparosai voltak magyarok. Így aztán átadják a valdens eretnokséget a magyar iparosoknak és parasztnak, akik a patarén tanokkal már ismerősök voltak. A határ a két szekta között elmosódott és „ki-ki képessége szerint hitt többet vagy kevesebbet“.³¹ A német prédikátorok magukkal hozták német bibliájukat és tan-költevényeiket. Laikusok a mozgalomnak ebben a kezdődő periódusában csak beszéd útján tudtak hozzáférni a bibliához. Németből, vagy latinból fordították a betanulandó

²⁸ Lea: i. m. II. B. S. 454.

²⁹ V. ö. „Errores quos communiter Patareni de Bosnia credunt et tenent. (Döllinger: i. m. I. B. S. 242—43.) a valdensekről szóló tételekkel. (Döllinger: i. m. II. S. 297.—311, 328—30, 367—69.)

³⁰ E jelenségnek bizarr magyarázatát adja Honigsheim vö. Max Scheeler: Versuche zu einer Soziologie des Wissens. München u. Leipzig. 1924. Soziologie der Mystik S. 335—336.

³¹ „credentes pro suis capacitibus plus et minus“. Ex. Cod. S. Emmerami. Döllinger: i. m. p. 311.

4
céhek
kegyel
ajtetnerei
hól ciftet
a nepes
magyar
iparosok
hal.

Ertesítők

szentírási szövegeket. A valdensok nálunk is éppen úgy, mint Németországban, katolikusoknak mutatták magukat s így sikerült békében maradniok, sőt terjeszkedniök.

Az obszervansok missziója is békés jellegű volt. A határok közelsége folytán, ha üldözésre került volna a sor, a valdensok könnyen át menekülhettek volna a patarén bosnyákok oltalma alá.

Itt meg kell említenem egy érdekes jelenséget: az inkvizíció elé állított valdens prédikátorok közül nem egy áttért és katolikus pappá lett.³² Ha őszintén tették, aligha tudták levetni a laikus szellemet, ha ~~azonban csak fogás volt~~, elképzelhetjük, milyen hatással működtek. Elmondhatjuk, hogy a ferences küzdelem, patarén és valdens törekvések egészben és részletekben teljesen előkészítették a magyar laikus mozgalmat. Általános eredményeik: 1. a laikusok és egyháziak közötti különbséget lerombolni igyekeztek; 2. bibliocentrikus gondolkozást alakítottak ki és tendenciózusan kiválasztott szentírási igéket terjesztettek a nép között; 3. gyűlöletet szítottak az egyház világi hatalma és anyagi javai ellen.

1-1-1
csak
Könyvkor-
ból

A Pécsi Egyetem Pártfogásának története
Nagy Lajos, a Kelyhesek a

A laikus mozgalom tulajdonképp akkor kezdődik, mikor Prága közvetítésével eljutnak a délvidékre Wicli f és Husz tanai. Nagy Lajos fontosnak tartotta a teológiai műveltséget a patarénok elleni küzdelemben. Pártfogásának nagy része van abban, hogy a délvidék ifjúsága alapításától fogva fontos tényezője a prágai egyetemnek, melyet Nagy Lajos apósa, IV. Károly, német-római császár teremtett meg. (1348.) Az egyetem szabályzata szerint az első nációt alkotják a csehek, morvák, délszlávok, magyarok.³³ A prágai császári udvarban korai német humanizmus élte fénykorát, mely a Luxemburgokkal rokon uralkodói családok udvaraiban is erős visszhangra talált. A Habsburgok hirhedt humanista privilégiumlevele, a bécsi (1363), krakkói egyetem (1364), alapítása mind egy-egy föltűnő jele az új korszaknak.

Nagy Lajos csakhamar belátta, hogy az ő országának

³² Ex Cod. Wirceburg. Döllinger: i. m. II. B. S. 350.

³³ Pór Antal és Schönherr: Gyula: Az Anjou-ház és örökösei. Bp. 1895. 345. l.

az orthodoxia

is szüksége van egyetemre, még pedig olyanra, amely a hit és tudomány végvára lehet a hitbelileg veszélyeztetett területeken³⁴. Az alapítás körülményei már előre meghatározták az egyetem humanista jellegének fejlődését. A terv sugalmazója, lelke, végrehajtója Vilmos, királyi kancellár és pécsi püspök volt. Vilmos sokat megfordult Prágában és IV. Károlynak ép úgy kedves embere volt, mint a magyar királynak. Állandóan tárgyalt a prágai humanizmus lelkes terjesztőjével, Johannes von Neumarkt kancellárral. Nagy befolyásra tett szert a császári udvarban és minden igyekezetével azon volt, hogy nagyratörő királya és a császár közötti jóviszony megmaradjon, illetőleg helyre álljon.³⁵

Humanista törekvését, mint az ország és az egyetem kancellárja, alkalma volt megvalósítani. Az ébredő humanizmus hazájából: Itáliából hívja meg az első tanárokat.³⁶ A teológiai fakultást nem engedélyezte a pápa s ezzel a humanisztikus tudományok, filozófia, római jog és praktikus egyházjog a világias szellemet juttatták túlsúlyra az egyetemen. Azok a szent beszédek, melyeket valószínűleg (dominikanusok?) tartottak az egyetemen, klasszikus idézetekkel vannak megtűzdelve.³⁷ Teológiai tanulmányokra továbbra is Prágába ment a délvidék papsága: ez szorosra fűzte a prágai és pécsi, a két humanista egyetem viszonyát. A kapcsolat Nagy Lajos halála után sem gyengült meg, hiszen Zsigmond személyében egy uralkodó alá jutott Pécs és Prága. Midőn pedig Oxfordból Prágába s innen Pécsre is átkerültek Wiclif művei, a teológia nélkül működő világias egyetem nem tudott ellenállást kifejteni. A cseh wiclefisták korán kiterjesztették propagandájukat magyar földre. Prágai Jero-

*Prágai
szorosra
fűzte
viszonyát*

*Midőn pedig
Oxfordból
Prágába
s innen Pécsre
is átkerültek
Wiclif művei*

³⁴ Reg. Supl. Innocent. VI. an. I. p. 2. Archivio Vat. Közli: H. Denifle: Die Entstehung d. Universitäten d. Mittelalters bis 1400. Berlin, 1885. S. 415.

³⁵ Diplomatarium Bohemico-Hung. pp. 380—381; Koller: i. m. Tom. III. pp. 77, 78. Vö. Burdach: Renaissance, Humanismus, Reformation. Berlin. 1918. Vom Mittelalter zur Reformation. Halle 1893. S. 116—117.

³⁶ Galvano da Bolognára vonatkozólag elfogadható: Békefi R.: A pécsi egyetem. Bp. 1909. 37—40. lk. Giovanni Saraceno da Padova is tanított egy ideig: Francesco Maria Colle: Storia Scientifico-Letteraria dello studio di Padova. II. 208.

³⁷ Békefi: i. m. 66. l.

mos Budán szerez híveket (1410-ben)³⁸ Husz tanítása már 1413-ban terjed a zágrábi egyházmegye papjai között, ahol a nyelvrokonság megkönnyítette az új tanok terjedését.³⁹ Azonban mozgalomról még pedig magyarok között, csak 1420-tól fogva lehet beszélni. Csak 1420 óta maradtak általános megmozdulásra valló konkrét bizonyítékok. 1420-ban már világosan kialakult a huszita mozgalom jobb és bal szárnya: a kelyhesek és a taboriták pártja. *Lea A. Rescher*

A kelyhesek érdekelnek bennünket közelebbről: ugyanis az egyetem és a prágai polgárság az ő elveiket vallotta, már pedig, — ha a huszitizmus valóban a prágai tanulók útján terjedt el a délvidéken —, elsősorban a kelyhesek nyomdokait kell fölfedeznünk. Ezek meg is vannak. Márkai szt. Jakab, aki már későn, 1435—39-ig szerzett benyomásait foglalta össze emlékiratában, a Magyarországon, Erdélyben és Székelyföldön talált tételek között közli a prágai egyetem négy cikkelyét, melyet 1420-ban foglaltak össze.⁴⁰

Miről is van e négy cikkelyben szó? Hogy a papok felsőbb engedély nélkül hirdethessék Isten igéjét; mindenki két szín alatt áldozhasson; kötelezni kell a világi hatalmat, hogy vegye el az egyház javait; az egyháziakat büntessék meg, ha szolgálataikért pénzt kérnek, vagy erkölcstelen életet élnek; hogy „Husz János szent volt s, aki ezeknek ellentmond, azt büntessék meg, mint rossz keresztényt“. „Az ostyát pedig rejtett tarsolyban vitték áldoztatásra híveikhez.“ Ezt az utolsó mondatot Márkai szt. Jakab fűzi hozzá a konzervatív husziták hivatalos szövegéhez. Megállapítható ebből, hogy a magyar huszitizmus forradalmi időszakában is a hívek egy része még mindig az 1420-i álláspontot vallotta. Figyelembe kell venni, hogy a kelyhes husziták igaz katolikusoknak tartották magukat. Az egyház dogmáihoz, a két szín alatti áldozás

³⁸ Lea: i. m. B. II. 566.

³⁹ Loserth: Über die Versuche wiclif-husitische Lehren nach Österreich, Polen, Ungarn u. Croatien zu verpflanzen. Mittheil. d. Vereins für Gesch. d. Deutschen in Böhmen. Prag, 1885—86. S. 102, 110.

⁴⁰ Cod. Vat. 7307. fol. XXIII. 64. sinodus celebrata in Pragma 1420 die 17 junii ubi statuerunt observare usque ad mortem infrascriptos articulos etc.... Et portabant corpus Christi in birreto secreto ad communicandum suos.“ — Prága ostromában résztvett Ozorai Pipo t e m e s i b á n is tízezer magyar lovassal. (Tóth-Szabó i. m. 59.) A Délvidékre hazatérő katonáknak módjukban volt tehát megismerni az új tant.

kivételével, ragaszkodtak. Az egyház szertartásait, a mise liturgiáját megtartották, csak a nemzeti nyelvű éneklést, episztola és evangélium olvasást vezették be. Husz Jánost szentként tisztelték, noha nála sokkal mérsékeltebbek voltak. Az egyházzal a megegyezést elejétől fogva keresték. Különösen a pécsi klérusban és polgárok között terjedt a kelyhes vélemény. Henrik püspök nagyon türelmes volt velük szemben, sőt az a gyanú is fölmerült már, hogy rokonszenvezett velük. Minden ténykedése abban állott, hogy Szt. Mór tiszteletére kápolnát emelt, hogy abban egy teológiai doktor vagy magister a klérus és a nép számára beszédeket tartson. (1428).⁴¹

A pécsi egyházmegye papjai a huszita papok példájára elhagyták a coelibatust. Simon, bácsi nagyprépost a papság támogatásától fölbátorodva kiátkozta és elűzte Ujlakról, az ősi heretikus fészekből a pápai követet.⁴²

Bár Henrik püspök nem zaklatta a kelyheseket, mégis a hozzájuk szítók — amint ez márkai Szt. Jakab megjegyzéséből kiviláglik (et portant corpus Christi in birreto secreto ad communicandum suos) — titokban gyakorolták hitvallásukat.

Az episztolát és az evangéliumot természetesen magyarul olvasták. Azonban a kelyhes mozgalom lassanként eltolódott a szélsőségek felé.

Radikális husziták.

A Szerémség egyes falvaiban és kis városaiban, ahol valdens vagy patarén gyülekezetek éltek, az új elveket valló papok és hívek egymásrataláltak: a nép szélsőségesebb álláspontja a vezetőket is magával ragadta. A kelyhes tanokba benyomultak a valdens hitelvek: a misét egyszerűsítették, az egyház ellen egyre jobban izgattak, a mozgalom szociális irányba terelődött. Evvel új gyűjtőanyagot kapott a huszitizmus. Veszedelemes terjedése most kezdődött. Külső körülmények is szabályozták fejlődését. A horvát husziták már korán olyan erőszakosan léptek föl, mint a cseh taboriták. A

⁴¹ Koller: i. m. tom. III. p. 327.

⁴² Wadding: i. m. XI. pp. 3—5. Acta Bosnae pp. 166, 168. Nem is bízzák Henrik püspökre a Simon prépost elleni vizsgálat lefolytatását. Acta Bosnae p. 165.

zágrábi polgárok 1422-ben a káptalan épületét fölgyújtják, kirabolják és nagy öldöklést visznek végbe.⁴³ Nyílt ~~lázadásuk~~ *felkelésük* a cseh ~~lázadók~~ *lázadók* és patarénok szerepével magyarázható.

Közben Csehországban a vezetés a kelyhesektől a taboriták kezébe ment át és megkezdődtek a huszita tanokat terjesztő hadjáratok (1426).⁴⁴

A császár a cseh ügyekkel volt elfoglalva: ezalatt egyre erősödik a délvidéki mozgalom. A lipani katasztrófa után pedig a nemzetközi taborita seregek magyarjai hazánkba menekülnek. Izgatásuk színterei: Szerémség, Szilágyság, Székelyföld. A parasztok megtagadják a dézsmát.⁴⁶ A helyzet veszedelmessé lett. Jacobus de Marchiát, akit mint inkvizitort és népszónokot jól ismertek az országban, a bázeli zsinat megbizta az eretnesség leküzdésével.⁴⁷ Működésének színtere a váradi, erdélyi püspökség, Szerémség és a pécsi egyházmegye. Itt tartózkodásának hátterébe beletartozik az erdélyi magyar parasztok lázadása is. Jacobus de Marchia szereplésének megítélésénél figyelembe kell venni, hogy ő nemcsak szigorú aszkéta és fanatikus ember volt, hanem Olaszország egyik legnagyobb népszónoka, Szt. Bernardin szónoki iskolájának tanítványa volt:⁴⁸ szónoklatait jellemezte, hogy azok a szentírás-hoz ragaszkodtak. Mellékeve, amellyel Tvardko, bosnyák király megszólítja: „praedicator sacrosantae Scripturae”.⁴⁹ Magyarul minden valószínűség szerint tudott.⁵⁰ Másként aligha lett volna képes megtéríteni huszonötezer embert, amint ezt maga mondja beszámolójában: „mindezen papi és világi eretnekek közül Isten segítő kegyelmével szónoklataim hatása alatt meg-

⁴³ F e j é r: Codex Dipl. R. Hungariae. X/6. p. 483. u. o. p. 487. János püspök a zágrábi zavargások résztvevőit és pedig „incolas et hospites” egyházi átokkal sújtja.

⁴⁴ A. B a c h m a n n: Gesch. Böhmens. Gotha. 1905. II. B. 297-től. Tóth Szabó Pál: A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Bp. 1917. 84—85. és köv. lapok.

⁴⁵ W a d d i n g: Ann. Min. Tom. X. p. 268.

⁴⁶ G o m b o s F. Albin: Az 1437. évi parasztlázadás története. Kolozsv. 1898. 261 l.

⁴⁷ W a d d i n g: i. m. X. 269. l.

⁴⁸ V. ö. D. R o n z o n i: L'eloquenza di S. B. da Siena e della sua scuola. Siena. 1899.

⁴⁹ Acta Bosnae. p. 239.

⁵⁰ Tóth-Szabó Pál hasonló véleményen van: i. m. 155, 157. lk.

tértek huszonötezen.“ Jelentése híven adja vissza a forradalom feszült légkörét. A nép a pápát lefesti röpiratokra, amint miséznek és köröskörül ördögök minisztrálnak neki: lefesti, amint egyik oldalon Krisztus vonul be szegényen, szamárháton, a másik oldalon a pápa paripán, fényes menetben. A nép szerint a római kúriában árulók ülnek s azt oldozzák föl, aki tele erszénnyel megy oda. A pápa hívei „hitetlen farkasok“, akik az egyházat „latrok barlangjává“ tették...

Az inkvizítor jelentése leírja az eretnekek hitelveit. Hitrendszeréről nem lehet náluk beszélni, mert tömegükbe több szekta olvadt bele: egységes elveket nem vallottak, csak főbb pontokban egyeztek.⁵¹ Tétéleiknek egyetlen határozott biztos tengelye van: az a szentírás szavaihoz való szoros ragaszkodás, mozgalmuknak színét a biblicizmus, és a laicizmus adja meg. Tétéleik megokolásában az „isteni törvény“-re, a Biblia egyes helyeire hivatkoznak.

A Biblia szósz szerint való értelmezése alapján azt tanítják, hogy a halálos ítéletet nem szabad végrehajtani,⁵² tilos az eskü, a keresztelő-medence fölösleges, hiszen Jézus is a folyóban keresztelkedett meg.⁵³ Az ígét hirdetni mindenkinek szabad, laikusnak, asszonynak egyaránt, hasonlóképp gyóntatni és föloldozni.⁵⁴ Valószínű, hogy mikor az általános papság elvét a nőkre is kiterjesztették, a samariai asszonyra és az evangélium nőalakjaira gondoltak. Azonban az urvacsoráról vallott fölfogásuk a leglényegesebb, mert ez határozta meg istentiszteletük fejlődését.

⁵¹ A patarén, valdens, huszita eretnekségeken és ezek árnyalatain kívül még számba veendő az a ferences szekta, amelynek híveit Olaszországban „fraticelloknak“ nevezték. Főfészük Ancona és környéke volt, ahonnan Jacobus de Marchia kíméletlen üldözése elől (1426.) szétszóródtak. (W a d d i n g i. m. tom. X. p. 101.). Így jutottak át Raguzába, Boszniába. A bosnyák minoriták között mindig voltak olaszok és a Szerémségben szép számmal éltek raguzai kereskedők, akik állandó összeköttetésben álltak honfitársaikkal. — Vö. K a s t n e r Jenő: Együgyü lelkek tüköre. Minerva 1929, 245—283. II.

⁵² Art. 10. „nullus malefactorum debet occidi, quia audistis quod dictum est antiquis: non occides.“

⁵³ Art. 46: „iuramentum est omnino illicitum.“ — art. 22. „fons baptismi est inventio hominum, quia Christus in flumine baptizatus est.“

⁵⁴ Art. 24: „quilibet laicus et mulier potest audire confessionem et absolvere.“ Art. 60: „quantucumque sit parvus potest praedicare.“

Hallgassuk meg, mit mond Márkai szt. Jakab a magyar eretnekekről:

— A papok kötelesek őrizni az ostyát, mint más ember is. Evő-edényekben szentelik Krisztus testét és vérét; zacskóban viszik az ostyát és bőrzacskóban a bort áldoztatásra. Azt vélik, az ostyában csak Krisztus teste, a borban csak Krisztus vére van: *a betűt ismerő laikusok fogyaszthatják ezt és megőrizhetik későbbi használatra.*

Tehát miséjük éppen olyan, mint a valdenseké. Fontos jelenség, hogy több jogot adnak az úrvacsora vételénél azoknak, akik olvasni és így hirdetni is tudják a szentírást. Azonban az áldozás csak második felét teszi miséjüknek. Az első fele episztola, evangélium és valószínűleg annak magyarázata.

II. Laikus biblia.

B) Bibliaolvasás.

Jacobus de Marchia jelentésének első és második pontja a magyar husziták istentiszteletéről szól és így hangzik:

— 1. Omnes tenentur communicare sub utraque specie. 2. In missa sufficit legere solam epistolam et evangelium et sine paramentis et sine viatico et ubique licet celebrare die ac nocte et in domibus et in silvis. Et uterque sexus cantat in missa cantilenas.

A husziták a mise liturgiájából tehát csak az evangéliumot és az episztolát tartják meg, mint fontosat (sufficit). Látszik, hogy istentiszteletük a teljes katolikus miséből fejlődött ki. A fejlődés első állomása a kelyhes mise volt, mely csak annyiban különbözött az előbbitől, hogy az episztolát és az evangéliumot nemzeti nyelven olvasták s két szín alatt áldoztak. A további fejlődés során a latin liturgiát elhagyták: de megtartották a Miatyánkot, melynek már nagyon rég óta volt magyar fordítása és a két szín alatti áldozást. A latin ének helyett pedig, amit azelőtt egyháziak szolgáltattak orgona kísérettel, a gyülekezet magyar nyelvű és melódiájú énekeket (cantilenas) énekelt.

⁵⁵ „Sciens laicus potest alium absolvere et poenitentiam ei iniungere“ Cod. Wirceburg. Döllinger: II. B. S. 328. — Cod. Vat. Lat. 7307. Art. 3. „laici litterati conficiunt corpus et sanguinem Christi et tenent, quod possint conficere.“ art. 4. „consecrabant in vasis ligneis, ubi comedunt et bibunt.“ art. 5. „in hostia est sola caro Christi et in calice solus sanguis.“ art. 63. „portant sanguinem Christi in flaschone de corio secrete ad communicandum suos.“

Ez a fejlődés valdens és taborita hatásnak tulajdonítható. A valdensok is fölöslegesnek tartották az idegen nyelvű officiumot és egyházi éneket, de fontosnak a biblia olvasását. A taboriták pedig a kelyhesekkel azonos álláspontot hirdettek a nemzeti biblia kérdésében. Naponta tartottak bibliamagyarázatot és szélteben hirdették, hogy: „a szentírást eredetileg nem latin nyelven írták, de azoknak a nyelvén, akiknek a használatára szánták. Miért ne lehetne a szentírást manapság is német, olasz, cseh vagy magyar nyelven olvasni.”⁵⁶

Az eddigiek szerint a nemzeti nyelvű bibliaolvasás Magyarországon mindvégig perikópa jellegű maradt. Természetesnek látszik, hogy az episztola és az evangélium olvasását hosszabb-rövidebb magyarázat kísérte, mint a taboritáknál. Egyszerű papok, olvasni tudó laikusok végezték az istentiszteletet, bárhol, oltár, egyházi ruha és edények nélkül.

Milyen volt Jacobus de Marchia álláspontja a nemzeti nyelvű istentisztelettel szemben?

Elsősorban azon ütközött meg, ami profanizálja az egyházi jelleget, amit a heretikusok megváltoztattak: hogy csak az evangéliumot olvassák, egyházi eszközök nélkül tartanak misét bárhol, ahol éppen összejön a nép; hogy nem egyházi melódiákat énekelnek, hanem világiasnak föltűnő melódiákat „in missa cantilenas”. Ő olyasmire figyelt föl, amikor valaki forradalmi buzgalmában kivakarta a misekönyvből a szentek neveit (Omnia nomina sanctorum delerunt de missali).⁵⁷ A népi nyelvvel szemben nehéz helyzetben volt az olasz származású inkvizitor, akinek a térítésben idegen volta annyi kellemetlenséget okozott. Mint a boszniai obszervansok vikáriusa és népszónok jól tudta, hogyha téríteni akar, magának is a nép nyelvén kell beszélnie. Különben a népi nyelvű perikópa olvasás az obszervans missziós területen nem lehetett főbenjáró bűn. Mégis bizonyosra vehetjük, hogy minden eszközzel üldözte a husziták bibliaolvasását: mert hiszen a biblia félremagyarázásáról volt szó és meg volt róla győződve, hogy fordításuk tűzbevaló, eretnek munka, hogy fordításaik és magya-

⁵⁶ Fontes Rerum Austriacarum, II. 439, 484, VI. 592; Bezold: Zur Gesch. d. Husitentums. München, 1874. S. 37. Tóth-Szabó: i. m. 48. l.

⁵⁷ Id. cod. art. 6.

rázataik éppenúgy profanizálják a szentírást, mint cantilénák a templomi éneket.

Említettem már, hogy Jacobus de Marchia huszonötezerre teszi az általa megtérítettek számát. Ez a szám főleg a Szerémségre s a pécsi egyházmegye délkeleti részére esik. Ha hozzávesszük, hogy ezek a gyülekezetek Maróth László bán, Jakab szerémi püspök és a bácsi káptalan tanúsága szerint népesek voltak s már nagyon régen fönnálltak (per plurimos annos extiterunt),⁵⁸ akkor korán szükségük volt az itteni gyülekezeteknek liturgikus könyveknek, az evangéliumnak és a zsoltaíroknak fordítására.

Egy esetleg meglévő evangéliárium-fordítás használatát Magyarországon kb. Husz János halálától a moldvai menekülésig az 1415—39-ig terjedő évekre kell szorítanunk. Ha pedig magyar evangéliárium nem volt, akkor a fordítás keletkezését a prágai pontok elterjedésének időszakától lehet számítani. Függetlenül attól, hogy huszíták vagy nem huszíták fordították le a bibliát, a szentírást tömegekben ható erővé lett.

szentírás
szentírás
 * *szentírás*
 Bibliafordítás

Másik kérdés, hogy a Münchener-, Apor- és Bécsi-kódexek összetartozó fordításait huszíták végezték-e, vagy csak használták?

A huszíták mindenesetre elsősorban evangéliáriumot fordítottak volna. Ma már tudjuk, hogy a Münchener-kódex evangéliárium volt, amelyben megvannak a perikópa-beosztás nyomai is (Timár Kálmán). Ha a magyar kelyhesek evangéliáriumot fordítottak, akkor ez a fordítás már 1415—20-ig, esetleg a huszas évek folyamán létrejöhetett. A Münchener-kódex 1416-tal kezdődő, 1435-tel végződő naptárcereke ugyanilyen időtájra mutat.⁵⁹ A három kódex fordítója — amint erre nyelvészeink újabban rámutattak — a cseh-huszita helyesírást alkalmazza a magyar nyelvre.⁶⁰ Tehát vagy ő maga, vagy kör-

⁵⁸ Acta Bosnae, p. 159, 163: „Nam plurimos haereticos tam clericos, quam laycos, quorum in his finitimis partibus a longis temporibus copia ingens pullulabat...” p. 176.

⁵⁹ Szily Kálmán: A Münchener-codex kora. Magyar Nyelv. 1907, 206—207. lk.

⁶⁰ Jakubovich Emil és Pais Dezső: Ó-magyar olvasókönyv. Pécs, 1929. 248. l.

10. Vörösi egykori irásbeli feljegyzés szerint a hun-
zár és hüntör és más egytől eljő a kereszténylen.
Az Acta Borzsa 1437 felír 25 évig Magyar nyelvű elvált
és falvak a Magyar és hüntör egytől eljő a keresztény
megfelelő.

Kardos Tibor

nyezete, amelytől az írást eltanulta, huszitákkal állt érintke-
zésben. Nyelvjárása a délvidékre mutat,⁶¹ ahol a laikus-moz-
galom tüzfészke volt. A hiperkritikával kísért ferencrendi
krónika pedig azért, hogy a bibliafordítás szerzőit szerém-
ségi: kamonci „klerikusokban“ jelöli meg, a külső és belső
érvek egész sorával van összhangban. A Kamontól nem
messze eső Ujlak és környéke patarén vidék, hasonlóképpen
a Szerémség déli részében Maróth környéke.

A valdensenek a patarénok közelébe húzódnak a Szerém-
ségbe, különösen annak kis városaiba, aminő Kamonc. Jelen-
létük, mely Jacobus de Marchia tételeiből megállapítható, a
magyar huszita mozgalomra döntő fontossággal bír, mert a
valdensenek, ahol csak megjelennek, bibliát olvasó közön-
séget teremtenek. Nálunk is a husziták tanítói lettek, mint
Csehországban.⁶²

A valdens eretnokség a „sartor“-ok és „sutor“-ok szektá-
jának mondható. A kamonci huszita zendülés szervezője Bá-
lint szabó mester (Valentinus sartor) is egyike lehetett azok-
nak az írni-olvasni tudó laikusoknak (laici litterati), akiknek
a valdensenek nyomán a magyar husziták előjogokat adtak.

Ezek után kérdezzük meg magát a fordítást is, mit árul
el fordítójáról és közönségéről.

A Münchener-kódex fordítója a négy evangélium közül
csak egyetlen egy elé: Márk evangéliumához fordított előszót,
noha az egyház mind a négy evangélista előtt használt monar-
chianus és szt. jeremosi elemektől kompilált prologusokat.^{62a}
Föltételezhetjük-e, hogy a fordító célzatosan használt csak
egy prologust? Ez mindenestre attól függ, hogy Márk evan-
géliuma valamilyen oknál fogva olvasottabb, kedveltebb
volt-e a huszitáknál, mint a többi evangélium? Figyelembe
kell vennünk a prologus tartalmát is: nem talált a huszita
„apostol“ hasonlóságot a maga élete és Márk apostol élete
között? Jacobus de Marchia jelentéséből megállapítható, hogy
a magyar husziták tételeiket bibliai idézetekre alapították:
tehát olyan evangéliumot jobban szerettek, amelyekben ked-
vükre magyarázható helyeket találtak. Az egyházi gyakorlat

⁶¹ Mészöly Gedeon: Legrégibb bibliafordítónkról. M. Ny. 1917. 79. l.

⁶² V. ö. H. Hajdu: i. m. 35. l.

^{62a} V. ö. P. Corssen: Monarchianische Prologe zu den vier Evan-
geliën. Leipzig. 1896.

"Sarkis ne legyen eszjelle, sem papi a seu
csánán, mivel valaképpen tesztet
vagyunk kintánban. S ha valaki hová
A fordító rejtett önéletrajza (19. pont) 69
előttré mozgott akár leannia (19. pont)

perikópák céljából Márk evangéliumát használta föl legke-
vésbé. Lélektanilag természetes, hogy a husziták éppen a ke-
véssé ismert Márk-evangélium felé fordultak fokozott figye-
lemmel, mert hiszen azt vélték, hogy az egyház szándékosan
elzárja előttük a hit kútfejét. És valóban egyedül Márk-evan-
géliumában találták meg azokat az idézeteket (Márk IX. 34; X.
43—44.), amelyekből a teljes egyenlőség elvét tudták kima-
gyarázni: Vallus debet esse maior etiam papa et imperator
quia omnes sumus fratres in Christo. Et si quis inter vos volu-
erit esse maior etc. (Art. 19.) Tudjuk, hogy a huszita laikus
mozgalomnak és később a forradalomnak ez volt az alapelve.
Azonban a fordító tevékenységének szentesítését is megta-
lálni vélte a Márk evangélium zárószavaiban, ahol Krisztus
felszólítja tanítványait, hogy minden teremtménynek prédí-
kálják evangéliumát és megjósolja, hogy milyen jelek kísé-
rik majd igaz követőit: „Azokat kedeg kic hiendnec e ielen-
segec követic En nevembe ördögöket ki vetnec, es uy nel-
veckel zolnac“.

Az evangélium előtt talált rövid Márk életrajzban pedig
a fordító a maga életére s eszményére ismert. Mert Márk
apostol e prológus szerint a régi vallás papjelöltje volt, aki
miután megismerte Krisztus hitét, inkább levágta újját, csak-
hogy ne kelljen zsidó pappá lennie. Megírta a második evan-
géliumot, végül Alexandria keresztény püspöke lett. (Ny. T.
I, 248. l.) A gyulafehérvári ferences krónika szerint a biblia-
fordítók klerikusok: azaz növendékpapok, esetleg oltáros
papok voltak, akik az új hithez csatlakoztak és lefordították
a bibliát. Valószínű, hogy a fordítók egyike püspök szeretett
volna lenni, mint Márk apostol volt. Ugyanis cseh mintára a
magyar huszitáknak is volt püspökük, különben egyik tételük,
nem intézkedne a püspök nősüléséről (episcopus potest ducere
in uxorem uirginem . . .). A fordító ilyenképen a Márk pro-
logusban önéletrajzát illesztette kedvenc evangéliumuk elé.

Lássuk már most a fordítást!

Be kell látni, a fordító nehéz helyzetben volt: olyan ha-
talmatlan, összefüggő szöveget, amilyenek az evangéliumok és a
kis próféták, visszaadni emberfölötti munkának látszhatott.
Ha mégis vállalkozott rá, akkor új eszmék átütő lelkesedése
és az égető szükség hajtotta. A templomban olvasott híresebb
evangéliumi részeknek fordítása még nem is volt olyan fá-

A Márk evangélium fordítója - mind bity két
mian nyelvi vizsgálatai kimutatták a János evangé-
liummal kezdte munkáját a parancs hit elterjesztés
végzetül az lezárta. Ertán követve a kihalás, majd a
Márk evangélium ön életrajzának prológusával. Ebből az
időle enné Beér-Értet más, révi? fele.

Vt Jacson Passavanti Sironi dominianus Az
ipar bíróinak tükre c. 1354ben Kelet-csék művészet
megállapítás. Így az akkori nyelv, magyar, angol, latin
fordítások nehezebb, homályosak. Régi fordítások
perpálya - g. v. j. s. m. e. Kardos Tibor
pálya - g. v. j. s. m. e. Kardos Tibor
pálya - g. v. j. s. m. e. Kardos Tibor
más g. v. j. s. m. e. Kardos Tibor

kialakították a latin kifejezések népies magyar parafrázisait.

~~Ez a fordítja~~ a talentumot a magyar girá-val, azymust pogá-
csá-val, sorsolást nyilerezítés-sel, pontifexet püspök-
Innen magyarázható, hogy Zacheus szederfá-ra (sycomorus)
mászik, Krisztus megfeszítését a bíró (tribunus militum) ve-
zeti. Az is lehet, hogy itt a tribunal-tribunus etimológiája ját-
szott közre.

katolikus és a zsidó hit
Azonban nincs különbség egyrészt a szentbeszédekben
kialakult népies terminológia, másrészt a fordítók és közön-
ségének eszejárása között. A falusi bíró annyira elfoglalja
gondolkozását, hogy még a hajó kormányosát (gubernator
navis) is bíró-nak fordítja. Úgy véli, hogy Aethiópiát is le
kell fordítani s a népmesék Szerecsenországa lesz belőle.
Krisztus példázatának talentumosztó embere: fene ember
(homo austerus).⁶³ Keresztelő Szt. János pedig határozot-
tan kecske kígyók (vipera) nemzetségének nevezi a zsi-
dókat. Máté evangéliumában olvassuk Jézus intelmét,
hogy az apostolok ne tartsanak se aranyat, se ezüstöt, se
pénzes tüszőikben (in zonis vestris) ne hordjanak pénzt: ne
akariatoc birnotoc se aran'at se ezüstöt se pénzt ti mazzagto-
kon. A legszegényebb nép hordta a maga átyukasztott rézpén-
zeit madzagokon. Úgy látszik a fordító azért fordult a maga
gondolatköréhez, mert nem tudta mi az a „zona“. Különben
nem fordítaná Ker. János bőrvét (zona pellicea) ködmön
ruhá-nak. Az nem is olyan föltűnő, hogy a sudariumot a szlá-
vos katrincá-nak fordítja. Vannak helyek, ahol alantosan
durva. Ilyen pld. a Luk. II. 23., mely azért is meglepő, mert
perikópában van és még ezen fölül a szöveg értelmét is meg-
hamisítja. Álljon itt a latin szöveg: „Sicut scriptum est in lege
Domini, Quia omne masculinum adaperiens vulvam sanctum
Domino vocatur.“ A Münchener-kódex fordítása ma már nem
tűr nyomdafestéket (NyT. I. 286. I.). Összevetésül hason-
lítsuk hozzá a szerzetesi használatra készült Jordánszky-

⁶³ Horváth János ismerte föl új művében, hogy a „magyarázni“
szó, melynek jelentése a Schlägli-szójegyzékben „fordítani“, mennyire
kifejezi az akkori nemzeti irodalom lényegét. — A perikópákat is „ma-
gyarázták“, azaz magyar parafrázisát és tanulságait adták.

⁶⁴ V. ö. a Jordánszky-kódex fordításával, Luk. XIX. 21: „Twdam
hogy kemen ember vagy.“ Régi Magy. Nyelveml. V. köt. 595. l.

~~kódex megfelelő helyét: mert minden férfit magzat méhet nyitván Úr Istennek szentinek hivattatik.~~ — A hegyi beszéd egyik híres részlete így szól a Vulgatában: „et ab eo qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere.“ A Münchener-kódex szerint: „*Es ki el vezi teneked zoknadat ne akariad megtiltanod.*“

Úgy látszik hiányoztak a segédeszközök is a fordítónak, a szöveg másodpéldánya, glosszák stb. . . Az egyszerű „klerikus“ bizony a Habakuk próféta lépéseit is *grádič*-nak fordítja. Nem tud megszabadulni a legáltalánosabb papi fogalmaktól. Így a Nabukodonozor áldozata és a 12 éves Jézusért bemutatott áldozat is *ostya*; ~~Krisztus sirját az angyalok nem fehér ruhában (in albis), hanem albák-ban, azaz miseingben őrzik.~~ A prágai cikkelyek tanúsága szerint a „levita“ közhasználatú szó a vallási viszályokban,⁶⁵ ugyanígy fordítja ő a biblia gonosz farizeusait(!). Azt sem lehetne mondani, hogy ha valamit megértett, akkor azt ne igyekeznék magyarázni. Ahol a kapcsolatokból nem derül ki, mit jelent „sabbato“, ott *ünne*p-et tesz helyébe és, hogy az együgyű laikusoknak Pontius Pilatus szereplését bevezesse, mert bizonyára soha nem hallottak még róla, így mesél: „Es megkötozven elvivec és adac ötet poncius pilatus nevő fejedelemnek“ (Pontio Pilato praesidi).

De annál több, amit nem tud, vagy amire homályosan emlékszik. Több, mint amennyit az úttörésnek lehetne tulajdonítani, vagy a glosszák nyilvánvaló hiányának. Számára a latin szavaknak csak egyetlen jelentésük van. Sokszor maga kénytelen etimológia útján értelmet adni neki. ~~Nála cursor minden esetben folyó. Eszter királyné hirnökei (cursores qui missi sunt) szerinte: folyók kik eresztetének, pedig ezáltal a világos értelmű szöveg zagyvaság lett.~~ A tengerparton (funiculum maris) lakó népek nála a *tengernek kötelét* lakják. Őszerinte *rubigo* (scarabeus), vagy *robigo* (levél-ragya, rozsdá), *nonaginta* és *nongenti* egy és ugyanazt jelentik. Így születnek olyan csodabogarak, mint *ezer kétszáz kilencszáz napot*, vagy a kilencvenéves Eleazar (Eleazarum nonaginta annorum) he-

⁶⁵ „Isten igéje az Úr papjaitól és levitáitól annak rendje és módja szerint szabadon, akadálytalanul és híven prédikáltassék.“ V. ö. továbbá azt a formáját, melyet e cikkely a compactatákban nyert. Tóth-Szabó i. m. 121. l.

lyett: *Eleazarust kilencszáz esztendejét*. Nincs tisztában a latin grammatica alapelemeivel sem: a vocativus és genitivus is megtréfálják. Zacheusnak valahányszor a latin szövegben megszólítják őt (oh, Zache!), magyarul is *Zake* a neve. Salomet genitivusnak fogja föl, ezért Krisztusnál Salome helyett Salome anyja áll a többi asszonyokkal. Menyasszony helyett vőlegényt fordít, a nőstényoroszlánt (leaena) pedig női névnek fogja föl (Leena). A kisebb-nagyobb hibáktól, félreértésektől hemzseg a fordítás. A görög eredetű egyházi szavakat, még anathemat sem érti, kivéve az egy Parasceven-t. Márk evangéliumába pedig egy rendkívül tanulságos dolgot fordít bele. Az evangélista (VII. 4.) a zsidók szertartásos mosakodását és edénytisztítását adja elő: „et a foro nisi baptizantur, non comedunt: et multa alia sunt, quae tradita sunt illis servare, baptismata calicum et urceorum et aeramentorum et lectorum.“ A magyar fordításban így találjuk: „Es a vásárról megfordulvan nem ezec hanemba gakorta megkeresztelkedendnek es egebec sokac vadnac mellec zerzette-tenec öneccic tartanioc es kelheknecc es ročkaknak kereztsenek erc nemöeke es electromoce“. Lám az ágyból *elektrom* lett! A latin „ē lectrum“ rövidítését nem oldotta föl. Lehet, hogy hiányoztak a rövidítés jelei, de ha nem siet és össze tudja hasonlítani más példánnyal, akkor ez a botlás bizonyosan nem történik meg vele. Így a változatlanul meghagyott egyházi műszavak hosszú sorát „electrom“-mal szaporítja.

Egészen véve a fordító előtt egyetlenegy szöveg feküdt, minden egyéb segédeszköz, talán még szójegyzék is hiányzott. Nemcsak szókinca hiányos,⁶⁶ hanem grammatikai tudása is, egyházi tárgyi ismeretei pedig ^{igazán kevések} ~~pedig ugyiszólván a semmivel~~ egyenlők. Ezeknek következményeként görcsösen ragaszkodik a latin szöveg minden betűjéhez. Fordítása ^{nehézségek} ~~durvan~~ népies. Nyelve legközelebb áll a ferences Ehrenfeld-kódexéhez.⁶⁷ A fordító népiessége, ^{nehézsége} ~~tudatlansága~~, magáraulaltsága, segédeszközök hiánya megerősítik azoknak az érveknek sorát, melyek a fordítás laikus jellegét bizonyítják. ~~Azokban némi~~

⁶⁶ V. ö. Mészöly Gedeon: A Döbrentei-codex zoltáriai és az Apor-codex. M. Nyelvőr 46. évf. 2. sz. 66. l.

⁶⁷ V. ö. Timár K.: Forradalmi munka-e a legrégebb bibliafordításunk. Magy. Kultúra 1930. 1. sz. 1. l.

utánjárással a fordítás néhány sajátosságából külső adatokat is levonhatunk. *e rendelkezés nyomán az írás, papjaitól és az őstap. HB. 1618*

Áll ez a Bécsi-kódexre, mely az ószövetség sokát átkozott pogány filiszteusait következetesen lefordítja. Fordítja pedig jászok-nak. Tudjuk, hogy a jászkunokat a németiség philisteusoknak nevezte. — Most még előre kell bocsájtanom: 1. Azt a közismert tényt, hogy a Münchener-kódex másolata a moldvai határszélen fekvő Tatros városban készült; 2. Az Aporcsalád szorosan kapcsolatban állt Tatrosszal⁶⁸ s föltételezhető, hogy az Apor-kódex eredetije ugyaninnen származott át Erdélybe. Ezekután képzeljük el, hogy a hazájából kiüldözött pap Tatrosban fordítja le a Bécsi-kódexet. A huszita telepesektől északra terül el a pogány jászkunok országa, Cumania és legnagyobb városa, kereskedelmi gócpontja, Jászvásár. Siebenbürgen kereskedői Jászvásárra a kunokhoz menet és jövet az ojtózi szoroson közlekednek: útjukba esik Tatros. Ezek a német kereskedők nevezik a jászokat philisteusoknak. A Bécsi-kódex fordítója pedig a bibliai philisteusokat és Palestina lakóit jászok-kal fordítja magyarra. E fölfogás természetesnek látszik, összhangban van a Bécsi-kódexhez tartozó másik két kódex egyikének bizonyos, másikának valószínű származási helyével. A Ferencrendi-krónika adataival pedig, ami a fordítás legkésőbb keletkezett részét illeti, meglepően egybehangzik.⁶⁹ *ma már formájában valószínűleg*

A Bécsi-kódex tehát 1438 után Moldvában keletkezett a száműzött magyarok vigasztalására. Ilyen célból nem lehetett volna jobban összeválogatni egyes ószövetségi könyveket, mint azt az éppen rendelkezésünkre álló „lectionarium“ őszi részében együtt találták.^{69a}

A másik két fordítást, az Apor- és Münchener-kódexet pedig valószínűleg Magyarországról vitték magukkal. ~~A Bécsi-~~

⁶⁸ V. ö. Gálos Rezső: Legrégibb bibliafordításunk. Bp. 1928. 52. jegyzet.

⁶⁹ „videlicet Thomas et Valentinus, cum quibusdam hominibus insanis et mulierculis consilio inito nocte recedentes ad regnum Moldve intraverunt, ubi iidem duo Clerici Haeresim praedictam seminantes utriusque testamenti scripta in Hungaricum idioma transtulerunt.“

^{69a} V. ö. Horváth Cyrill: A régi magyar irodalom története Bp. 1899. 145—148 ll. Timár Kálmán: Premontrei kódexek. Kalocsa. 1924. 45—50. lk. Gálos Rezső: i. m. 12—15. lk.

kódex moldvai fordítója ugyanaz, mint az Aporé és Münchenié: ez is támogatja a zoltár és evangéliarium-fordítás kelyhes eredetét.

Osszefoglalva: a legrégibb magyar bibliafordítás szerzője falusi pap, aki belekerül a kelyhes mozgalomba és végül gyülekezettel együtt kivándorolni kénytelen. Fordítása laikusokat szolgáló evangéliarium, zoltárfordítás, buzdító és vigasztaló olvasmány.

A Pócsai - Kulturális
III. Nemzeti ébredés várlatai.

Jacobus de Marchia megreformálta az obszervans rendet, melyre nagy föladatok vártak: az eretnység gyökeres kiirtása, a megtérített tömegek gondozása fokozott éberséggel. Jacobus de Marchia az új kolostoroknak is egész sorát építette. Munkáját folytatta IV. Eugén pápa azáltal, hogy a harmadrendű mozgalmat pártfogásába vette, kiterjesztette és vezetését obszervansokra bízta. Így akarta a pápa helyes irányban ápolni azt a nagy vallásos érdeklődést, melyet a laikus mozgalom ébresztett föl.

Ismeretes, hogy az obszervans szerzetesek elvették a laikusok számára készült bibliafordítást és használták, terjesztették mind a maguk rendje, mind más szerzetes rendek körében. A szerzetesi „regulák” által összefogott első-, másod- és harmadrendűek közönsége természetesen szűkebb volt, mint a régibb laikus közönség. Egy újabb délvidéki szentírás fordításnak, a Jordánszky-bibliának újszövetségi részét lelkesítő beszéd vezet be, melyből megismerhetjük e szerzetesi közönséget:

— Az zent Ewangeliombeli ygeknek bezedyt kel my nekwnk yrnwnk bezellenwnk es olvaswnk nag' kywansagal, es lelki ayótatossággal, minden hiw kereztyennek, hw elkőczenek es celetenek zerzesere es wyselesere, mynden reghi zent attyaknak, tanwsagoknak es regulaoknak elette es felette mert hw benne leelettetyk ydvesseghnek mynden eredeti fundamentoma, es g'ekere, azert meltan mondatyk tell'es oh tervennek es wy tervennek eelő kwthffeye stb....

A Jordánszky-bibliát képzett szerzetes fordította, aki

⁷⁰ Acta Bosnae pp. 166—169, 184—202.

ismerte a laikus bibliát, de annak huszita helyesírását át nem vette, sőt ügyelt arra, hogy durvaságait és hibáit elkerülje. (Az „et lectorum“-ot például egyszerűen kihagyja.) A fordító Márk evangélistát elmellőzve a másik három evangélista életét és munkáját latinból fordított előszavakban méltatja. Felűnően hangoztatja a Máté-evangélium elé írt kompilált előszóban, hogy Máté:

— „elezer predicalla az zent evangeliomot sido 'nelven sido-ságban... Akarwan azert Jarwlni az zegen pogan nepeknek kózikben zent leleknek akaratt'a zerent else Ira mēgXrusnak zent evangeliwmat sido nelven...⁷¹ Mert mykeppen ydesseges vala ez zent hythnek byzonsagara wr Jezusnak zent bezedyt predicallani, azonkeppen zikzeg vala az erethnekek ellenek es meg Irni. Mert nag' sokak yrtak es magyaraztak az zent evangeliomot: nemellyek zent lelek wr Istennek malaztyabol, mynt az zent apostolok; nemell'ek ennen elmeyeknek ezességheból; nemellek wr Jezusnak zent zeretyeből; nemell'ek ennen kevelsegheknék zertelenségheból, ez zent kereztyen hythnek malaztos votara yryg' kedwen, kykbel nag' sok rendbely erethnekseghek tamattanak.

A prológus ó- és újszövetségi idézetekkel ostorozza az eretnekeket:

— Ez ellyenekrel zol wr Isten Isayas pphanak zaya atal, mondwan: yay azoknak kyk hazwg bezedet zolnak hw zaywkból mondwan: Ezth mondgya az wr Isten: hol en hwket nem boczalta. Ezenekrel zol ydwezeytenk es, az zent ewangeliomba mondwan: Mynd vala kyk en elettem es en wtannam ywttenek, ennalamnal kyl wrwok es tolwayok kyk eg'ebet nem tudnak csak dwlny foztany es ragadozny kykkel telles ez vilag.“

A Jordánszky-biblia szerzőjének azon törekvése, hogy közönségéhez alkalmazkodjon, vele bevezetés útján érintkezésbe lépjen, már egészen renaissance fejlettségen mutatja be az irodalmi tudatosságot. Ez az irodalmi öntudat teljesül ki a ránkmaradt szerzetesi irodalom első igazi egyéniségében, a Karthauzi Névtelenben.

E szerzetesi irodalom közönségéből kerültek ki mindazok,

⁷¹ Hasznos lesz összevetni a prológus e részét a monarchianus és szt. jeromosi prológusok idevágó részeivel: „Matheus ex Judea sicut in ordine primus ponitur, ita evangelium in Judea primus scripsit.“ (C o r s e n: Monarchianische Prologe, S. 5.) — „exceptis apostolo Mattheo, qui primus in Judea Evangelium Christi Hebraicis litteris edidit.“ (Hieronymi Praefatio in Evangelistas.)

akik előszó útján a laikus polgárság és köznépi lelki szükségleteit ellátták egészen a reformációig.⁷²

*

A laikus mozgalom hatását a magyar politikai élet is megérezte. A paraszthadak Bábolnánál kivívott győzelmük után mint a nemesekkel egyenrangú felek kötötték meg a kolozsmonostori szerződést. Hogy a nemesség nem tartotta meg a szerződést, az mitsem változtat a dolog lényegén. A nemzeti nyelvű és erősen szociális jellegű huszita mozgalom a nemzeti és osztályöntudat ébredését, a vallási individualizmus az egyén ébredését ~~vonta maga után~~ ^{szelvény} után. Mátyás király politikája csak a laikus mozgalom teremtette viszonyokon keresztül érthető. Mátyást a köznemesség és polgárság választotta királlyá, ő maga, mint király ~~a parasztságra és föl-törekvő nemességre támaszkodik~~ ^{Erre}, a főnemesség és főpapság erejét megdönti. ~~Uralkodásának végcélja a magyarság világ-uralma.~~ ^{Magyar nyelv} A német-római császárság székhelye Zsigmonddal már egyszer Budára jutott: ezt akarja visszahozni. E cél elérésében legragyogóbb eszköze: a humanizmus. Legbiztosabb eszköze: a fekete sereg.

Azokban az almai még a német-római császárságon is túlnőttek. Az egész világ fölött uralkodó „Principe” alakját akarta megvalósítani, ahogy ő elképzelte és Callimachus, a gyűlöletes lengyel kancellár megírta róla: az „Attilát”. Hozzáfűződik az első renaissance államelmélet: a Callimachusé.⁷³ Iskolát teremtett Kelet-Európában. Másolták kicsik és nagyok: nagyszámú ellenségei és kevés barátja. Bámulta őt ellenfele, Miksa, római király, hasonlóképp Callimachus, aki Mátyás elveire nevelte tanítványát, János Albertet. Mátyást tekintette eszményének Zsigmond, lengyel herceg is, aki egy ideig Dobzse László udvarában élt Budán, ahol még virágzott a humanizmus, de a hatalom már összeomlott és mindenki a nagy királyra emlékezett. Mátyást törekedett utánozni Bakócz Tamás és a Zápolya-dinasztia. És később, két évszázad múlva is Mátyás életén elmélkedett ifjabb Zrinyi Miklós, midőn meg akarta váltani nemzetét.

*

⁷² V. ö. Thienemann T.: Városi élet a magyar középkorban. Minerva. 1925.

⁷³ Erre a kérdésre a jövőben visszatérek.

A magyar laikus mozgalom a renaissance ^{epizis} életfelfogás szempontjából jelenti az egyén fölébredését és fölmagasztalását, jelenti a tekintély megingatását, vele szemben a hivatkozást az egyéni véleményre. A prágai, bécsi, pécsi egyetemekre befészkelte magát a kritikai szellem. Az egyetemekkel élénk kapcsolatban álló, ~~nagy~~ ^{nagy} műveltségű ~~rendek~~ ^{rendek}: a domkosok és bencések kolostoraiba is eljutott az új szellem.

A felébredt kritikai szellemet Mátyás király is ápolta, udvarában nemcsak a neoplatonizmusról folytak éles viták: ugyanott a filozófia mellett a természettudomány is virágzott. Mátyás király barátjává fogadta Galeotto Marziot, ezt a nyughatatlan, intuitív, nagytudású elmét, lehetővé tette, hogy könyvtárában és csillagvizsgálójában búvárkodhasson és így megelőzhesse Kopernikust az új naprendszer fölfedezésében.

*

~~Az eddig elmondottak alapján megállapítható, hogy a~~ ^A Délvidékről kiinduló, egész Magyarországot forradalmasító laikus mozgalom ~~alakította ki a magyar renaissance belső föltételeit.~~ ^{születését, hogy az új} Evvel egyidejűleg külföldről: Olaszországból és Prágából⁷⁴ beáramló humanizmus a vezetésre emelkedő egyének tanulmányain keresztül formálta át a ~~nemzet~~ ^{humanista} szellemi arculatát. Nálunk nem az ország szívében fennálló állandó főiskola volt a renaissance tüzhelye, mint Krakkóban a Jagello-egyetem, hanem egy eszme, az „imperium Romanum” eszméje. Ezért a magyar humanizmus központja a királyi udvar lett és mindvégig az is maradt. A királyi udvar mintájára főpapjaink is humanista köröket szerveztek. Ilyen volt Vitéz János nagyváradi udvara. ¹⁴⁷⁸ De igazságtalanok lennénk, ha elmellőznénk a pécsi humanista egyetem örökébe lépő püspöki udvart és „schola maiort”. Hiszen renaissance ^{epizis} kori egyetemeink közül a pécsi keletkezett legkorábban és állott fönn legtovább, még akkor is, ha alapításának évétől (1367) csak Henrik püspök haláláig (1445) számítjuk virágzását. Ez a fő-

⁷⁴ V. ö. K. Burdach: Reformation, Renaissance, Humanismus — Berlin. 1918. — U. ö: Vom Mittelalter bis zur Reformation. Halle. 1893. S. 116—117. — Továbbá Thienemann Tivadar ismertetését Burdach műveiről, (E. Ph. K. 1920. 75—75. lk.), melyben a magyar renaissance-nak új genezisét és értékelését adja. Modern kutatóink közül eltérő felfogást vall Huszti József (Platonista törekvések Mátyás király udvarában. Minerva 1925. 76 l.). Mindeddig kidolgozatlan a magyar humanizmus viszonya a prágai kora-humanizmushoz.

iskola gyakorolta a legállandóbb hatást. **A** pécsi püspökség és egyetem mindvégig szoros kapcsolatban állott: az egyetem kancellárja a mindenkori pécsi püspök volt. Henrik püspök halála után a politikai viszonyok egyre zavarosabbak lettek, a török nyomult előre, így a hallgatóság száma is leapadhatott.

Mátyás trónraléptével Janus Pannonius jutott a püspöki székbe. Valószínű, hogy a talajavesztett, esetleg már megszűnt egyetemet ő szervezte át kispapok nevelését szolgáló schola maiorrá. A tanítás tárgyai az „artes liberales“ voltak, de a tanítás humanista szellemben folyt, amint ezt a ferrarai „gymnasium“ volt növendékéről, a neoplatonizmus magyarországi meghonosítójáról,⁷⁵ a legnagyobb magyar humanistáról bizonyosan föltehetjük. Hagyománnyá lett, hogy az ő püspöki székében mindig az ország egyik kiváló humanistája üljön: az egymásután következő püspökök, Ernuszt Zsigmond, Szathmáry György, Csulai Móré Fülöp, Dudich András, Telegdi Miklós méltó folytatói voltak tudományos törekvéseinek.

Janus Pannonius átszervező szerepére a valóságban kívül egy kései szemtanú ad bizonyítékot. Evlia Cselebi török világutazó, aki évekig járta Magyarországot, alaposan szemügyre vette a pécsi egyetem akkor még meglévő termeit és így ír róluk: „Többek között az isteni Eflatunna k (Platon) a belső várban lévő régi, tudományos főiskolája, melynek hetven fejedelmi boltozatú és várszerű szobája van. Ezeknek mindegyikében egy-egy fajta építészeti tudomány szerint kidolgozott elrendezés van, melynek leírására hiányos a nyelv s az ékesszóló tollnak beszéde töredékes...“⁷⁶

Amikor a lelkes Evlia Cselebi éppen az „isteni Plátó“ főiskolájának nevezi a főiskolát, melynek épületét bejárta, akkor szemmel látott benyomásaira: fölírásokra, Platont és körét ábrázoló freskókra, falra festett plátói idézetekre alapította véleményét.

A pécsi humanisztikus iskolát betöltötte Janus Pannonius szelleme.

⁷⁵ V. ö. Huszti József: Platonista törekvések Mátyás király udvarában. Minerva, 1924. 172—192.

⁷⁶ Karácson Imre: Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660—64. Török-magyarországi tört. emlékek. VI. oszt. Irók III. 198—200. lk.

IV. Független: Jacobus de Marchia jelentése.

Cod. Vat. Lat. 7507. ms. cart. saec. XV. Jacobi de Marchia: Dialogus contra fraticellos. fol. XXI. Eiusdem: Isti sunt articuli quos reperi et extirpavi cooperante domino in regno hungarorum sciclorum et transilvanorum.

1. Omnes tenentur communicare sub utraque specie.
2. in missa sufficit legere solam epistolam et evangelium et sine paramentis et sine viatico et ubique licet celebrare die ac nocte et in domibus et silvis. Et uterque sexus cantat in missa cantilenas.
3. laici litterati conficiunt corpus et sanguinem Christi et tenent, quod possint conficere.
4. consecrabant in vasis ligneis ubi comedunt et bibunt.
5. in hostia est sola caro Christi et in calice solus sanguis.
6. omnia nomina sanctorum delerunt de missali.
7. virgo Maria cum aliis sanctis non potest nos iuvare nisi solus Deus.
8. non debemus nos geniflectere beatae virgini Mariae neque aliis sanctis nisi soli Deo.
9. nullus tenetur ieiunare in vigiliis sanctorum et in quadragesima quia hoc non praecipit Deus.
10. nullus malefactorum debet occidi quia „audistis quod dictum est antiquis: non occides!“
11. nullum festum debet celebrari nisi dies dominici quia alia festa inventa sunt ab hominibus.
12. non debemus adorare figuras, quia diabolus est in eis ad derisionem hominum. quod si mittitur asinus in ignem, fugit, sed crucifixus in trunco comburitur.
13. non debemus depingere crucifixum neque crucem.
14. non est necesse signare se signo crucis.
15. non debemus adorare reliquias quia inventae sunt ex avaritia.
16. papa non habet maiorem auctoritatem quam simplex sacerdos quia dictum est: quorum remiseritis peccata etc. . . .
17. indulgentiae non sunt verae. nec papa potest dare.
18. privilegia papalia non sunt observanda.
19. nullus debet esse maior etiam papa et imperator quia omnes sumus fratres in Christo. „Et si quis inter vos voluerit esse maior etc. . . .“
20. neque papa neque imperator potest facere legem sed sufficit observare legem divinam.
21. chrisma et extrema unctio et aqua benedicta nihil valet.
22. fons baptismi est inventio hominum quia Christus in flumine baptizatus est.
23. sacerdos non tenetur dicere officium divinum nisi Pater noster.
24. quilibet laicus et mulier potest audire confessionem et absolvere.
25. non debet geniflectere in confessione ante sacerdotem nisi ante Deum.
26. sacerdotes debent custodire hostias sicut alii homines.
27. suffragia non valent pro mortuis.

28. virgo Maria pulchre depicta apparet meretrix.
29. purgatorium non est.
30. non oportet credere dicta sanctorum nisi sacram scripturam.
31. ab uno latere pingunt Christum pauperem cum asino et ab alio papam cum equis et pompis.
32. depingunt papam missam celebrantem et diabos ministrat ei et daemones circuitu.
33. excommunicatio non est timenda neque observanda quia, dum homo maledicit Deus benedicit.
34. episcopus potest ducere in uxorem virginem et quod religiones et canonici sunt inventi a diabolo.
35. non debet aliquid offeri in alteri etiam candelas, quia symonia est et avaritia.
36. sacerdos in mortali non potest absolvere.
37. clerici circa temporalia occupati sunt membra diaboli.
38. praelati excommunicantes populum dei sunt membra diaboli et antichristi.
39. clerici ostendentes pietatem circa temporalia bona sunt ipocritae et hostes sanctae ecclesiae.
40. vicarius Christi superbus non est dignus praeesse uni adolescentulae.
41. sacerdotes circa decimas et temporalia et honores occupati: sunt haeretici.
42. ecclesia romana est simulata et sinagoga sathanae et inventio hominum et mater fornicationis et origo et fons omnis mali.
43. sacerdos habens proprium habet centum daemonia in anima.
44. qui vult absolvi in curia romana apportet bursam plenam et absolvetur ab omnibus peccatis.
45. sacerdotes gaudent cadaveribus propter avaritiam sicut corvi.
46. iuramentum est omnino illicitum.
47. plus vult papa ex auctoritate observari canones: quam novum et vetus testamentum.
48. leges ecclesiae sunt contemptions et cavillationes et subversiones recti iudicii.
49. leges ecclesiae narrant pabulationes et papa in talibus non est papa, sed subversor.
50. hi qui sunt cum papa sunt increduli lupi et subversores.
51. clerici faciunt se adorare ut dii. sed Petrus non permisit se adorari a Cornelio et suspendantur cum Naman superbo.
52. exactiones papae sunt symonicae haeresis leges. sed ipsi pietatem existimant.
53. patriarchatus, Archiepiscopatus, archidiaconatus inventi sunt ex superbia et avaritia. et sequuntur dyabolum.
54. praelati sunt amatores equorum et feminarum, et concubinariii uxorum aliorum.
55. in curia romana non sunt pastores, sed proditores.
56. sacerdotes sunt pastores praebendarum et non animarum.

57. sacerdotes simplices subiecti praelatis et episcopis possunt praedicare ipsis contradicentibus.

58. de ecclesiis fecerunt speluncam latronum, et celebrant non populo: sed pro pecunia.

59. quando praelati mandant in virtute oboedientiae invocato Christi nomine quod non praedicent in capellis. sed potius debent dicere, invocato diabolo in virtute antichristi non praedicate in capellis.

60. quantuscumque sit parvus potest praedicare.

61. lex Christi sufficit ad salutem sine legibus inventis.

62. venerantes imagines sunt idolatrae.

63. portant sanguinem Christi in flaschone de corio secrete ad communicandum suos.

64. sinodus celebrata in Pragma 1420 die 17. junii ubi statuerunt observare usque ad mortem infrascriptos articulos.

1. Cuilibet sacerdoti licet praedicare sine licentia praelatorum.

2. quilibet teneatur praedicare communicare sub utraque specie etiam parvuli. quia communicare sub una specie est inventio hominum.

3. tenetur dominium temporale auferre bona ecclesiae ut revertatur in primo statu.

4. peccata mortalia manifesta non sunt subiicienda maxime in clero... symoniaci haereses. exactiones pecuniarum pro baptismo, confirmatione, confessione, communione, pro oleo sacro, pro matrimonio, pro missis taxatis, ut aliis missis defunctorum anniversariis, pro sepultura, pro praebendis et beneficiis et praelaturis dignitatibus, venditionibus indulgentiarum, et aliae haereses innumerae quae polluunt ecclesiam dei, prohibeantur concubinarii impudici fornicatores, frivolae cantatrices... expoliationes simplicium hominum, censuum exactiones. Et quod Johannes Huss est sanctus. Et quicumque contrafecerit puniatur tamquam falsus christianus. Et portabant corpus Christi in birreto secrete ad communicandum suos.

Quorum omnium haereticorum inter sacerdotes et saeculares conversi sunt praedicationibus meis fratris Jacobi gratia dei cooperante homines XXVM. Ego frater Jacobus de Marchia ordinis minorum, minimus servus ac orator vester. (finis.)

Megjegyzés: Döllinger kiadásából (Beitrage zur Sekten-gesch. II. 705.) hiányzanak a következő pontok: 8—18, 21—23, 25, 27, 29—30, 33—34, 38—41, 44—45, 47—57, 61—62. és a prágai cikkelyek. Kodexszámot nem jelez, a cikkelyeket nem számozza. Egyes általa is kiadott cikkelyek szövegétől kevés helyen tértem csak el: mint pl. a 6. pontban, ahol véleményem szerint a rövidítést nem „scriptorum“, hanem „sanctorum“-nak kell feloldani.

Kardos Tibor.